

עידן המועדים

הלכות ראש-השנה ויום-הכיפורים (תשי"פ)

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

תפילות ראש-השנה

ה. שמחה – התפילות בראש-השנה תהיינה בשמחה ובטוב לבב ומתוך כוונה גדולה, כי בטוחים אנחנו בישועת ה' שיכתבנו ויחתמנו לחיים טובים. ולא כאותם שמביאים את עצמם לידי בכי, שהרי ראש-השנה הוא יום שמחה, וכמו שנאמר: "וְשִׂמְחַתְּ בְּחַגְגְךָ", ונאמר: "תִּקְעוּ בְּחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בְּפֶסַח לְיוֹם חַגְגְּנוֹ"⁽¹⁹⁾. אבל אם מתעורר לבכיה מחמת התרגשותו ודביקותו בתפילה, אין בזה מניעה ⁽²⁰⁾.

ט. שליח-ציבור – ידקדקו לחזר אחרי שליח-ציבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא ^(ועיי' שו"ע נג, ד, ה), ושיהיה נשוי ובן שלושים ומעלה. מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל ^(רמ"א תקפ"א, א). והעוזרים ומסייעים לשליח-ציבור שאינו הגון, כאילו גוזלים טוב מן הקהל ועתידים ליתן את הדין ^(מ"ב, י).

י. י"ג מידות/עליזה לתורה – בשעת פתיחת ההיכל בראש-השנה, יש להימנע מלומר י"ג מידות, מכיון שהוא יום-טוב ^{(קט. ומרן הגר"ע יוסף זצ"ל מננע מלאומרו אף ביום-הכיפורים. אך אין לעשות מחלוקת עבור כך ^(מעיי' אומרו ח"ג ה, מא). וראוי להשתדל לעלות לתורה בימים נוראים ^(מ"ב תקפ"ד, ח).}

מנהגי ראש-השנה

יא. זחירות מכעס – יזהר האדם מאוד שלא יבוא לידי כעס בראש-השנה, כי מלבד חומרת איסור כעס בכל זמן, הרי כשכועס בראש-השנה הוא סימן לא טוב. ולכן, אם בא מבית-כנסת וראה שהשולחן אינו ערוך, לא יכעס ולא יקפיד אפילו בליבו. והאשה תהיה זריזה לסדר את כל הענינים קודם שיבוא בעלה, וגם זה יהיה לסימן טוב ^(בא"ח נצבים, ו; מ"ב תקפ"ג, ה).

יב. קידוש וזביעת חפת – עושים קידוש כפי שמופיע במחזור. ונוהגים לאחר הבציעה לטבול את הפת במלח ג' פעמים ואחר כך בסוכר ^{(או בדבש) ^(כה"ח תקפ"ג, ד. ועיי' בא"ח וילך, ד וחזו"ע רנב).}

יג. סימנים – מנהג ישראל להביא על השולחן בשני הלילות של ראש-השנה מיני פירות וירקות שיש בהם רמז לסימן טוב לכל ימות השנה, ומביאים: תמרים, רימונים, תפוח בסוכר או דבש, רוביא ^{(לוביא), כרתי ^{(לוף), סילקא ^{(עלי תרד), ולא לפת אדום הנקרא סלק ^(צד) ודלעת ^(עיי' שו"ע תקפ"ג, א). ויש נוהגים לאכול מראש כבש ^(עיי' שו"ע שם, ב) או איל ^{(ויזהרו לקנותם עם הכשר מהודר בלבד. ובמוח מצויות לעתים תולעים, ויש לבדוקו ^(בדיקת המזון כהלכה ב, 624), ואם אין לו ראש כבש, יקח ראש של בהמה או של עוף ^(מ"ב שם, ד; צח). - ויש שנמנעים מלאכול דג בראש-השנה ^(כי הוא משלשן דאגה), ויש נוהגים להקפיד להביא דגים בראש-השנה ואומרים שנפרה ונרבה כדגים ^(ק. ועיי' מ"ב שם, ה) ^(וגם בהם צריך זחירות מתולעים).}}}}

והמנהג הנכון הוא להביאם לאחר שנטל ידיו ובירך "המוציא" ואכל כזית מן הפת. ומברכים תחילה על התמרים "בורא פרי העץ" ומכוונים לפטור את שאר פירות העץ, טועמים מן התמר, ואחר-כך אומרים את נוסח ה"יהי רצון" כפי שמופיע במחזורים, ואוכלים את התמר, וכן ינהג ביתר הסימנים ^(בא"ח נצבים, ד; צג) ^(ויזהר שלא יברך ברכת "בורא פרי האדמה" על מיני ירקות מבושלים כמו רוביא, דלעת או ברכת "שהכל" על ראש כבש, אפילו אם אינו אוכלם עם הפת). - ורשאים בני הבית לברך בעצמם ברכת "בורא פרי העץ", ואינם חייבים לצאת ידי חובה דוקא בברכתו של בעל הבית ^{(אפילו אם ענו אחריו "אמן") ^(צח).}

מנהגי ערב ראש-השנה

א. תפילה, שופר, חזרת נדרים – בתפילת שחרית בערב ראש-השנה אין אומרים וידוי ונפילת אפיים ^(שו"ע תקפ"א, א) ^{[ובסליחות, אם התחילו באמירתן קודם עלות השחר, וארע שהגיעו לידוי ונפילת אפיים קודם הנץ החמה, יש לאומרם ^(עיי' מ"ב שם, כג; מו*)]. ואין תוקעים בשופר בערב ראש-השנה ^(רמ"א שם) ^{[גם לא בלילה שלפניו ^(בא"ח, ש"א נצבים, ב; כה"ח, שם, עו), ואפילו בבית. ואם צריך להתלמד, יתקע בחדר סגור ^(בא"ח שם; מ"ב שם, כד; כה"ח שם)], ונוהגים לעשות חזרת נדרים ^(כה"ח שם, צט).}}

ב. תשובה – בערב ראש-השנה ישים כל אדם על ליבו לשוב בתשובה, ובפרט מעבירות שבין אדם לחבירו, ולא ימתין עד ערב יום-הכיפורים לבקש מחילה מחבירו, אלא יקדים עצמו למצוה, וכל היום יעסוק בתורה ובמצוות ^(חיי אדם קלת, ה).

ג. טבילה, תענית, צדקה – יש נוהגים לטבול במקוה טהרה ^(רמ"א תקפ"א, ד; בא"ח שם א), ויש נוהגים להתענות ^(שו"ע שם, ב ועיי' תקצ"ד, ב), ויש נוהגים ללכת לבית הקברות ולהרבות שם בתחינות ^(רמ"א תקפ"א, ד; בא"ח ש"א עקב, טו ונצבים, ב), משום שבית-הקברות הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפילה מתקבלת שם יותר ^(מ"ב שם, כז) ^{[ואם לא היה בבית הקברות ל' יום, צריך לברך "ברכת אשר יצר אתכם בדין", בשם ומלכות ^(שו"ע רכד, יב)], ונותנים צדקה לעניים ^(רמ"א שם).}

ד. תספורת וביגוד – מנהג ישראל להסתפר בערב ראש-השנה, ולובשים בגדים נאים לכבוד יום-טוב, להראות שאנו שמחים ובטוחים בחסדי ה' שיוציא לאור משפטינו לחיים טובים ולשלום ^(עיי' שו"ע תקפ"א, ד).

ה. לימוד חזקת פלח – ראוי לכל אדם לתת את ליבו קודם ראש-השנה, לעבור על סדר התפילה והפיוטים וללמוד פירושם כדי שיהיו שגורים בפיו, וילמד זאת גם לבניו ^(מסה אפרים תקפ"א, נח).

ו. תפילת מנחה – יזהר האדם בתפילת מנחה של ערב ראש-השנה להתפללה במתינות ובכוונה, מפני שהיא התפילה האחרונה של השנה ^(בן איש חי נצבים, ב).

ז. חזקת נרות – מדליקים נרות לכבוד ראש-השנה ^(שעה 6:09), ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב" ^(שו"ע רס"ג, ה; תקיד, יא) ^{[והמדליקים בלילה קודם הקידוש, יש להם על מה שיסמוכו ^(יחיד א, כח; חזו"ע י"ט, שו). ונכון שהנשים לא תברכנה ברכת "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות, ותצאנה ידי חובה בברכת "שהחיינו" שמברכים בקידוש ^(סב). - ויש להכין נר נשמה, כדי שיוכלו להדליק באמצעותו את הנרות ביום השני ^[וכן המשתמשים ב"פתיל צף", יכינו אותו, אך מעיקר הדין יש אומרים שמתור להשחילו גם ביום-טוב ^(שו"ת שבט הלוי ט, ק"ח ועוד), אבל אם החור סתום, אין להשחיל בו הפתיל, וכן אם מושבי הפתיל מחוברים אסור להפרידם].}

* **הבהרה:** סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, ימים נוראים. שו"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. כה"ח=כף החיים.

יפה עושה, ויש לה שכר מצוה (מ"ב שם, ח) [ותאמר שעושה כן "בלי נדר". ואשה שכבר נהגה כן, צריכה להמשיך במנהגה, או שתעשה התרת נדרים (בא"ח נצבים, יז; חזו"ע קל)].

כא. קטנים – קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים ממצות שופר, ואם הגיעו לגיל חינוך, מצוה לחנכם במצוה זו. ומכל מקום אין להביא לבית-הכנסת ילדים קטנים ביותר הגורמים להפרעות ומסיחים את דעת הציבור מהתפילה ומשמיעת קול השופר כראוי (קיצור של"ה, הובא בקמח סולת עמ' תא ס"ג; מ"ב תקפ"ט, סז).

כב. התוקע – התוקע צריך להיות בקי בהלכות ובסדר תקיעות השופר, כמה אורכן (ש"ע תקצ"ג, ג ומ"ב טו) והנשימות שביניהן (ש"ע שם, ד-ה ומ"ב טז וכ"א), גם לפעמים נופלת טעות בתקיעה, וצריך לדעת כיצד לנהוג אם להמשיך בתקיעות או לחזור לראש הסדר (ע"י ש"ע שם, ו ואילך; מ"ב תקפ"ה, יח). וראוי שרב בית-הכנסת או תלמיד חכם אחר יבדוק את התוקע לפני ראש-השנה כיצד הוא תוקע, כי לא כל היודע לתקוע בשופר יכול להוציא את הרבים ידי חובתם. וצריך שִׁידַע לכוין להוציא את הציבור ידי חובתם, שאם לא כן, לא יצאו ידי חובה (ש"ע תקפ"ט, ח; מ"ב תקפ"ה, ג).

וראוי שהתוקע יהיה צדיק והגון, ובלבד שלא תהא מחלוקת בדבר (מ"ב שם). ומי שיודעים בו שאינו מתפלל כל השנה, ורק בראש-השנה ויום-הכיפורים בא לבית-הכנסת, חלילה להניחו לתקוע ולהעלות זכרונו על ידו (נהר מצרים ר"ה, ג מהברכ"י תקפ"א, יב). כל שכן אם מגלח זקנו בתער וכדומה (נהר מצרים שם, ד). ויש אומרים שמעלת התוקע חשובה יותר מן השליח-ציבור (שופר בציון ה, ז).

תשליך

כג. תשליך – נוהגים ביום הראשון של ראש-השנה, אחרי תפילת מנחה, ללכת אל הים, נהר, מעיין או באר מים חיים ולומר שם "תשליך" באמירת פסוקי "מי אל כמוך" וגו' (שער הכוונות צ; רמ"א תקפ"ג, ב), ובעת האמירה מנערים את שולי הבגד העליון (כה"ח שם, ל). ונקרא בשם "תשליך" על פי הפסוק (מיכה ג, יט): "תְּשַׁלֵּיךְ בַּמַּיִם בְּמַצְלוֹת יָם כָּל חַטָּאוֹתֶיךָ". ואם אין אפשרות להגיע למקור מים, אפשר למלא קערה עם מים ולאומרו בבית-הכנסת או בבית. [ומי שלא אמר תשליך בראש-השנה, יכול לאומרו במשך כל עשרת ימי תשובה (נשעי גבריאל ס"ט, סז)].

כד. נשים וקטנים – נשים וקטנים אינם חייבים בסדר אמירת תשליך (נ"ט ג שם, ח), אך רשאים לאומרו, ובלבד שהנשים תקפדנה על גדרי הצניעות בלבושן ובהתנהגותן, ושלא תתערבנה בין האנשים.

יום שני של ראש-השנה

כה. חזלקת נרות – מדליקים נרות לכבוד היום השני, ויש להעביר אש מנר שהודלק מערב החג, ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב". ומן הדין מותר להדליק הנרות לעת ערב סמוך לחשיכה (ק"ב) ועדיף יותר להכין ולהדליק הנרות רק בצאת-הכוכבים (שעה 6:45) [אלא אם כן מקדש מבעוד יום] (ע"י בא"ח ש"א במדבר, ב וש"ש"כ מד, ג).

כו. תיקון חנרות – המדליקים נרות שעוה יזהרו שלא לחמם ביום-טוב את תחתית הנר באש על מנת להדביקו בפמוט, מחשש מירוח (מ"ב תקיד, יח; כה"ח שם, ט"א). ואם הפמוט סתום משעוה מותר לנקותו על ידי סכין (כה"ח שם), אבל לאחר שהסיר השעוה אסור לטלטלה (ש"ש"כ יג, מג מד, י), והעצה הטובה ביותר עבורם היא להשתמש ב"נרוניות".

כז. פרי חדש – בקידוש ליל שני של ראש-השנה, טוב להניח לפניו פרי חדש, כדי לברך גם "שהחיינו" בקידוש. ואם אין לו פרי חדש, אף על פי כן יברך "שהחיינו" (ש"ע תר, ב; בא"ח נצבים, ח; ק"סג).

* **צום גדליה** – בג' תשרי, נהרג גדליה בן אחיקם, שהיה ראש בית ישראל אחר חורבן בית ראשון, וכבתה גחלת ישראל הנשארה וגלו כולם, ותיקנו חכמים לצום ביום זה (משעה 5:16 בבוקר עד 18:43), כדי לעורר הלבבות לתשובה (ע"י רמב"ם תעניות ה, א-ב וש"ע תקמ"ט, א).

יד. הסעודה – אוכלים ושותים ושמחים בראש-השנה (ש"ע תקצ"ג, א), שאף על פי שהוא יום דין, מכל מקום שייכת בו מצות "שִׂמְחַת פְּחִינָה" (מ"ב, א), ומכל מקום לא יאכל כל שובעו, למען לא יקל ראשו, ותהיה יראת ה' על פניו (ש"ע שם). ואין ראוי לעשות "על האש" בראש-השנה, גם אם מעביר מאש דלוקה וכו'.

טז. מאכלים חמוצים – יש נוהגים שלא לאכול מאכלים חמוצים, וכן יש נמנעים מאכילת דברים חריפים (צ"ט). ויש אומרים שאם מערב דברים חמוצים בתבשיל או במשקה באופן שאינו הופכם לחמוצים, אלא רק נותן בהם טעם טוב, אין חשש כלל (פסקי תשובות ו, ה; הערה 30. וכן שמעתי משם הגר"צ אבא שאול זצ"ל).

טז. ניצול חזמן/תחילים – יזהר בראש-השנה שלא ידבר דברים בטלים, וינצל את הזמן ללימוד תורה להרבות בזכויות ומליצי יושר, ועל ידי כך מעורר גם את המלאך שלו למעלה להתפלל עליו, מה שאין כן כשהוא יושב בטל (כ"פ החיים תקפ"ג, לז), וכל שכן שאין לעסוק בשיחה בטלה וקריאת עיתונים. ויש נוהגים לקרוא את כל ספר התהילים בכל יום מימי ראש-השנה, שמנין המזמורים ביחד הוא מנין כפ"ר (כה"ח שם, לח; ק"פה).

יז. שינה – מנהג טוב שלא לישן ביום ראש-השנה (רמ"א תקפ"ג, ב), ואם ראשו כבד עליו, יישן מעט אחרי חצות היום (בא"ח נצבים, י"א). ומכל מקום, ההקפדה היא במי שאינו מתחשב בקדושת היום, והולך לישון ללא כל סיבה מוצדקת, אבל כשהלך לישון בלילה ואינו מתעורר משינתו בעמוד השחר אלא לאחר מכן, אין בכך זלזול בראש-השנה (הליכות שלמה, כ; חזו"ע קפ"ד). ורבים נוהגים להתפלל בראש-השנה עם הנין החמה, ותבוא עליהם ברכה.

★ **חכמה מיום א' של ראש-השנה ליום ב'** – אסור לעשות חכנות מיום הראשון של ראש-השנה ליום השני (ש"ע תק"ג, א ומ"ב ד), עד לאחר צאת-הכוכבים [ואז אין צריך לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש"]. ולכן, אסור לבשל, להדיח כלים ולערוך השולחן ביום הראשון לכבוד היום השני. ומכל מקום אם מדיח הכלים או מסדר הבית כדי שיהיה נאה ומסודר לכבוד היום הראשון עצמו, מותר (מ"ב ש"ב, י"ט). ומותר להוציא ביום הראשון אוכל מהמקרר על מנת שיפשיר ויהיה מוכן לכבוד היום השני, ואין זה בכלל חכנה (חזו"ע שבת ב, תתח). ומותר להניחו על הפלאטה בעודה כבויה, אף שתידלק כעבור זמן (מרו הגרע"י זצ"ל בכת"י ביתנו המאיר ג'ליון 200 עמ' 526), למרות שהתבשיל לח וצונן, כל שהוא מבושל כל צרכו (ע"י יב"א ג, כו).

מצות שופר

יח. חמיצוה זמנא – מצות עשה מן התורה על כל אחד מישראל לשמוע קול שופר בראש-השנה, שנאמר (במדבר כ"ט, א): "יום תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם". וכתב רבינו הרמב"ם (תשובה ג, ד): אף על פי שתקיעת שופר בראש-השנה היא גזירת הכתוב, רמז יש בה: עורו וְשִׁנִּים משנתכם וְנִרְדַּמִּים הקיצו מתרדמתכם, חפשו במעשיכם וחזרו בתשובה, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. עכ"ל. – קודם התקיעה בשופר, מברכים: "ברוך וכו' לשמוע קול שופר" (ש"ע תקפ"ה, ב). וכל היום כשר לתקיעת שופר, החל מהנץ החמה ועד השקיעה, שנאמר "יום" תרועה (ש"ע תקפ"ה, א ומ"ב).

יט. חִפְּסָק – אסור להפסיק כלל בדיבור בין הברכה לתקיעת השופר. ואם סח שלא מענין השופר והתקיעות - צריך לחזור ולברך. וכן אסור להפסיק בדיבור בין סדר תשר"ת לתשר"ת, ובין תשר"ת לתר"ת. ואיסור זה חל גם על התוקע וגם על קהל השומעים. וכמו כן אין להתוודות בפיו בין סדר לסדר (כפי שמופיע בכמה מחזורים), אלא די בכך שבאותה שעה יהרהר בתשובה בליבו (ק"ה). ואפילו בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אין לדבר אלא מענין התפילות והתקיעות (ואם הוצרך להתפנות, יכול לברך ברכת "אשר יצר" (ק"ה).

כ. נשים – נשים פטורות ממצות שופר, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמה (ש"ע תקפ"ט, ג ו). ומכל מקום, הנוהגת לשמוע קול שופר,